

VZDĚLÁNÍ JAKO KLÍČOVÁ OBLAST INTEGRACE ROMŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Mgr. David URBAN

Mgr. Alena KAJANOVÁ

Katedra supervize a odborné praxe, ZSF JČU, České Budějovice, e-mail:
urban@zsf.jcz.cz, ali.kajanova@email.cz

V článku bychom rádi nastínili otázku vzdělávání Romů, na kterou řada autorů (např. Říčan, Slivka, Šotolová, aj.) pohlíží jako na klíčovou v rámci integrace, a to i přesto, že pohled samotných Romů na vzdělání jako hodnotu není zcela prokazatelný (data se ve výzkumech liší). Ačkoliv je moudrost v romské komunitě tradičně vysoce ceněna, je získávána a projevoována jinak než u majoritní populace (Balvín 2005:72).

Nedostatečné (formální) vzdělání je jednou z hlavních překážek pro uplatnění se na soudobém trhu práce. Stejně jako jsou generačně předávány vzorce přístupu ke vzdělání, jsou předávány i vzorce nezaměstnanosti (Kajanová 2007:4).

Popis projektu

Projekt s názvem *Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České (a Slovenské) republice* byl Grantovou agenturou České republiky (hl. řešitel PhDr. Eva Davidová, CSc.) zadán Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Uvedený projekt probíhá v letech 2007-2009.

Základním předmětem projektu je výzkum zdravotně sociální situace a měnící se kvality života z aspektu determinant zdraví romského obyvatelstva ve vybraných regionech – v ČR v Jihočeském kraji (České Budějovice a Českokrumlovsko), Severomoravském kraji (Ostravsko) a v SR – Východoslovenský kraj. Vedle územního rozdělení diferencujeme zkoumaný vzorek podle sociální a etnické stratifikace a generační rozrůzněnosti. Jako srovnávací vzorek je zkoumán menší počet vybraných neromských rodin, žijících v relativně podobných životních podmínkách.

Výsledkem výzkumného projektu má být posun v poznání zdravotně-sociální situace, kvality života, střední a zdravé délky života Romů v porovnání s celkovou populací v obou republikách, v závislosti na jejich diferenciaci etnické, lokální, životního způsobu i na generačních změnách, a z toho vyplývající návrhy na další možné řešení v této oblasti.

Jednou ze zkoumaných oblastí je vzdělávání Romů, neboť se jedná o faktor, který prolíná všemi popisovanými determinantami zdraví. Data od cílového souboru jsou získávána metodou socio-etnologického terénního výzkumu – řízeného rozhovoru (později doplněného o hloubkové rozhovory) a zúčastněného pozorování celkem u 150 rodin.

Stručný exkurz do historie vzdělávání Romů

V rámci integrace Romů do společnosti se diskutuje o celé řadě nástrojů a metod. Jednou z nich může být i podpora vzdělávání, kterou například Slivka (2008: 135) považuje pro integraci do společnosti za klíčovou. Následující kapitola nastiňuje

historický exkurz do vzdělávání Romů, v další části pak pojednáváme o přístupu Romů ke vzdělání na základě odborné literatury a tato fakta následně porovnáváme s výsledky popsaného průzkumu.

Vzdělání nepatřilo v romském životě k základním a prvořadým otázkám. Rodiče i děti přijímali školu s pocity nechuti a nedůvěry. Starší generace se obávaly, že by jim jejich potomky mohla škola odcizit. Přesto však zprávy zaznamenávaly četné případy, kdy rodiče dbali o školní docházku svých dětí, dotazovali se na jejich prospěch, chování a někdy se dokonce s učiteli radívali (Nečas 2005:78).

Nečas (2005) se dále zmiňuje o tom, že romští školáci sedávali zpravidla v tzv. cikánských lavicích, tedy zvlášť od ostatních spolužáků na nátlak neromských rodičů i kvůli tomu, že děti opakovaně trpívaly zavšiveností nebo svrabem. Při cestách do nebo ze školy si hladoví romští žáci často vyžebrávali jídlo. Na nepravidelné školní docházce dětí se podílela i značná vzdálenost školy od bydliště či nedostatečné oblečení a obuv.

Mezi sebou se romské děti ve škole vzájemně podporovaly. S ostatním třídním kolektivem navazovali přátelský kontakt spíše chlapci než děvčata. Znevýhodněné a odlišné sociální prostředí i nedostatečné jazykové vybavení dětí z romských rodin způsobovalo, že jako celek zůstávaly pozadu za ostatními spolužáky. Děti, které byly se svými rodiči na cestách, měly ustavičné problémy s docházkou do školy. Pokud romští žáci předčasně ukončovali kvůli prospěchu školní docházku v nejnižších postupných ročnících, stávaly se dívky poměrně brzy matkami a většina chlapců přejímala řemeslné nebo překupnické dovednosti od svých otců (Drmotová 2008:21).

I přes diskriminační opatření, jak uvádí Lhotka (1999:56), byla v prvorepublikovém období zřetelná postupná integrace Romů do společnosti a její výsledky byly evidentní především ve vzdělávání, kdy někteří Romové získávají střední i vysokoškolské vzdělání. V roce 1926 byla založena první škola pro romské děti v Užhorodě. Ve třicátých letech potom vzniká také hudební škola pro Romy v Košicích.

Dědič (1997:33) píše o tom, že po skončení 2. světové války se dalo hovořit o totální negramotnosti, a tím nevzdělanosti Romů. Pouze někteří moravští Romové, kteří se vrátili z koncentračních táborů nebo přežili v ilegalitě, se této skutečnosti vymykali.

Počátky vzdělávání romských dětí v České republice v poválečném období, jak zmiňuje Dědič (1997:34), spadají do padesátých let. V tomto období ještě neexistovala pro romské děti povinná školní docházka a výuka se uskutečňovala z iniciativy jednotlivých učitelů ve spolupráci s nadšenými pracovníky správy obcí.

K postupnému zavádění povinné školní docházky pro romské děti bylo přikročeno v šedesátých letech. V prvopočátku končily všechny děti školní docházku na 1. stupni základní a především zvláštní školy (dnes speciální školy, pozn. autorů). S postupujícími lety se objevili první romští žáci v šestých třídách a každým dalším rokem narůstaly počty žáků, kteří končili školní docházku na 2. stupni školy. V nejvyšších, osmých třídách se objevovali romští žáci, kteří v průběhu jednoho školního roku zvládli učivo dvou i více ročníků. Řada romských dětí absolvovala učiliště, střední školy a přibývá i studentů a absolventů vysokých škol (Drmotová, 2008: 23).

Podle Úřadu vlády České republiky (2005) dosahují dnes romské děti a mládež vyššího vzdělání než jejich rodiče a prarodiče. Mnoho romských dětí však chodilo do zvláštních škol (dnes speciálních škol, pozn. autorů) a po jejich ukončení nezískávaly další kvalifikaci i přes možnost vyučení či studia na některých školách.

Od druhé poloviny 90. let existuje v Kolíně soukromá romská střední škola, která mimo jiné připravuje studenty na výkon funkce romského pedagogického asistenta, jehož funkci zřídilo Ministerstvo školství. Romští pedagogičtí asistenti na školách vytváří etnický můstek mezi neromskou učitelkou, romským žákem a jeho romskou rodinou. Úspěchem je také existence oboru romanistiky na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Rozvíjejí se projekty romských asistentů ve školách, v některých městech a při krajských úřadech působí tzv. romští poradci (Unucková, 2007:36). „Srovnáme-li počáteční stav se stavem současným, vystoupí výrazně do popředí rozdíl ve výsledcích tehdejších a současných a tím ve skutečnosti potěšující realita, čeho bylo za tak krátkou dobu dosaženo,“ líčí osudový zlom v životě Romů Dědič (1997:35).

Význam vzdělání pro romské etnikum

V souladu s Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod a Úmluvou o právech dítěte se Česká republika ztotožňuje s pojetím, že „vzdělání je jedním ze základních lidských práv, které musí být poskytováno všem lidem bez rozdílu.“ „Vzdělávací systém by měl jedince připravit na život ve společnosti, naučit ho přijímat sociální role a připravit ho na uplatnění se v měnících se podmínkách zaměstnanosti,“ popisuje Bartoňová (2004:48).

V Národní zprávě o rodině (2004) je zmínka o tom, že „Romové a jejich rodiny patří v České republice mezi skupiny obyvatel nejvíce ohrožené diskriminací a sociálním vyloučením.“ „Přispívá k tomu vzdělanostní struktura romské populace, ve které převažuje základní vzdělání, dlouhodobá nezaměstnanost a z ní plynoucí závislost na dávkách sociálního zabezpečení a problémy s bydlením.“

V dnešní době nabývá vzdělání stále více na významu pro nezastupitelný přínos k profesní úspěšnosti, uplatnění v životě a prožití kvalitního a plnohodnotného života. Ve vzdělání je budoucnost Romů (Drmotová 2008:15). Vzdělání romské populace považuje odborná veřejnost za zcela rozhodující předpoklad vzestupu romského etnika a jeho integrace do společnosti. Systém vzdělání by měl být propojen a aplikován na celou romskou populaci v celém jejím průřezu (Bartoňová 2004: 29). Plnohodnotné vzdělání romských dětí a mládeže se může v budoucnu stát východiskem ze začarovaného kruhu romské neprofesionality a s ní spojených problémů, jako je nezaměstnanost, kriminalita či užívání návykových látek.

Sami Romové považují vzdělání za potřebné, jak dokazuje např. výzkum Navrátila (2003), kde referuje o podmínkách, které Romové považují za nutné, aby mohli vést spokojený život. Patří mezi ně především dobré zdraví (30 %), štěstí (28,8 %) a na třetím místě pak právě vzdělání (11,7 %).

Oblast vzdělávání v projektu

V rámci rozhovoru s respondenty jsme zjišťovali, jaké je vzdělání respondenta, případně přístup rodiny k němu, a to následujícími otázkami:

- *Jakou školu jste vychodil/a, ukončil/a?*
- *Z jakého důvodu jste ukončil/a Vaše vzdělávání právě Vámi uvedenou školou?*
- *Chtěl/a byste pokračovat ve svém vzdělávání – kvalifikaci? V jaké?*
- *Jaké vzdělání byste chtěl/a pro své děti?*
- *Mělo/má dítě svůj stůl (kde by si mohlo psát domácí úkoly)?*

Ve srovnání s daty uvedenými v předchozích odstavcích jsme získali poněkud odlišné výsledky, uvádíme je v následující tabulce:

Tabulka 1. Vzdělanostní charakteristika souboru Romové Česká republika GAČR č. 403/07/0336 2007

Cum	Value	Frequency	Percent	Valid Percent
1.3	neodpověděl	1	1.3	1.3
10.0	zákl.vzd.nedokončené	7	8.8	8.8
66.3	základní vzd.	45	56.3	56.3
76.3	zvláštní/speciální škola	8	10.0	10.0
91.3	výuční list	12	15.0	15.0
96.3	SŠ s maturitou	4	5.0	5.0
98.8	VŠ dokončená	2	2.5	2.5
1.3	VŠ nedokončená	7	1	1.3
---		-----	-----	-----
100.0	Total	80	100.0	100.0
Valid cases	80	Missing cases	0	

V první etapě výzkumu tvořilo vzorek Romů v České republice 80 respondentů, u nichž převažovalo základní vzdělání (viz. tabulka 1). Z důvodů, které respondenti uváděli jako zásadní pro ukončení svého vzdělávání, převažují ekonomické důvody (13 respondentů) a založení rodiny (10 respondentů). Mezi těmito důvody stojí konstatování „škola mne nebavila“ (11 respondentů). Na základě hloubkových rozhovorů, jejichž cílem bylo kvalitativní objasnění získaných dat, jsme stanovili následující hypotézy:

1. Romové nepřikládají vzdělání velkou hodnotu z toho důvodu, že jejich uplatnění na trhu práce tomuto dosaženému vzdělání neodpovídá. Jedná se o generačně předávaný postoj, který je více či méně založen na zkušenostech.

„...stejně, i když budu chodit do té školy, tak pak žádnou práci člověk nedostane. Brácha je vyučenej a nikde ho vzít nechtěj, že je černej.“ (respondent, 15 let, Ostrava 2007)

2. Významný faktor ve vzdělávání dětí představuje rodina, která dostatečným způsobem nemotivuje ke zvyšování kvalifikace. V tomto směru hraje roli finanční situace, kdy pro rodinu je jednak drahé platit dojíždění dítěte do školy, školní pomůcky a ostatní výdaje se studiem spojené, dále pak samotný fakt, že dítě nevydělává (případně nedostává podporu v nezaměstnanosti), a tím nepřispívá do rodinného rozpočtu. Rodina rovněž nedobře nese odloučení dítěte v případě, že je mimo domov (internát, atd.).

„...já bych se chtěla vyučit, ale naši nechtěj, protože bych musela bejt na internátu. Nemáme na to peníze...“ (respondentka, 15 let, České Velenice 2008)

„...on není hloupej, klidně by se vyučit mohl, ale takhle dostává podporu a chodí na brigády. Bez toho bysme nevyšli...“ (respondentka o svém synovi (17 let), České Budějovice 2007)

3. Dalším nezanedbatelným faktorem je brzké zakládání rodiny (většinou po ukončení povinné školní docházky). Respondentky se často domnívali, že po mateřské dovolené si své vzdělání doplní, což vzhledem k opakovanému mateřství nebylo následně reálné. Respondentky s odrostlými dětmi zmiňovaly, že je nevdělanost mrzí, ale na další vzdělávání se již cítí staré. U mužů se pak jedná o nutnost rodinu finančně zabezpečit.

„...já chtěla jít do školy, ale pak se narodil malej, tak jsem nemohla...“ (respondentka, 19 let, Ostrava)

„...myslela sem, že se vyučím, až bude (syn) starší, ale pak se mi narodilo další dítě a už to nešlo. No a teď sem na to už stará...“ (respondentka, 25 let, České Budějovice)

Závěr: možnosti řešení vzdělávání Romů v České republice

Otázkou integrace Romů ve spojitosti se vzděláním se v České republice zabývá též nově vzniklá Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách (dále jen Agentura), kterou zřídila Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity. Jedním z hlavních bodů aktivit Agentury má být právě i vzdělání (předškolní výchova, základní školství, střední školství, programy na doplnění základního vzdělání), projekty zaměřené na inkluzi sociálně znevýhodněných dětí do mateřských škol, atp.

Nedostatečné vzdělání Romů je považováno za problematické vzhledem k ovlivnění možnosti jejich vstupu na trh práce, sociální exkluzi a dalším faktorům, které brání jejich integraci. Samozřejmě existuje více názorů na otázku, co je touto příčinou. Autoři tohoto článku se však zaměřili právě na tuto oblast a porovnávali pak především data dostupná z odborné literatury s daty z výzkumu. Myslíme si, že daná problematika je značně přehlížena a nevěnuje se jí dostatek potřebného prostoru. Tato práce se snaží na uvedené problémy poukázat a reflektovat je.

Použitá literatura

- Agentura pro sociální začleňování v romských komunitách. Rada vlády ČR pro záležitosti Romské komunity. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cs/rvk/rzrk/rzrk.html>, stáhnuto: 6. 6. 2008.
- BALVÍN, J. et al. 2005. *Identita ve vztahu k národnostním menšinám*. Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin.
- BARTOŇOVÁ, M. 2004. „Možnosti a strategie vzdělávání minorit se zaměřením na romské etnikum; Evropská dimenze ve vzdělání a řešení problematiky multikulturní výchovy u nás,“ in *Integrativní speciální pedagogika: integrace školní a speciální*, Ed. M. Vítková. Brno: Paido.
- DAVIDOVÁ, E., P. LHOTKA a P. VOJTOVÁ 2005. *Právní postavení Romů v zemích Evropské unie*. 1. vyd. Praha: Triton.
- DĚDIČ, M. 1997. „Historická a společenská východiska současného stavu a perspektiv vzdělávání a výchovy romských dětí a mládeže,“ in *Výchova a vzdělávání romských dětí a mládeže*. České Budějovice: Pedagogické centrum.
- DRMOTOVÁ, A. 2008. *Romské děti a jejich školní úspěšnost* (bakalářská práce, vedoucí práce Jitka Dvořáková). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta.
- Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České a Slovenské republice*. 2007. GAČR č. 403/07/0336 (hl. řešitel PhDr. Eva Davidová, CSc.) – výpovědi respondentů.
- KAJANOVÁ, A. 2008. Projekt Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České (a Slovenské) republice. GAČR č. 403/07/0336. K vybraným aspektům rozvoje funkční gramotnosti a vzdělávání romské mládeže. Ostrava.
- LHOTKA, P. 1999. „Romové v první Československé republice (1918 – 1938),“ in *Romové – O Roma, Tradic a současnost – Angodez the akának*, Kolektiv autorů Muzea romské kultury. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum ve spolupráci s Muzeem romské kultury v Brně.
- NAVRÁTIL, P. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- SLIVKA, R. 2008. „Snižování rizik sociálního vyloučení romských obyvatel,“ in *Rukověť pro poskytovatele a zadavatele sociálních služeb v oblasti problematiky dětí a mládeže*, Eds. M. Velemínský a P. Studenovský. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- UNUCKOVÁ, M. 2007. *Žijí mezi námi. Historie a současnost Romů*. Karviná: Občanské sdružení „Sdružení Romů severní Moravy“.
- Zpráva o stavu romských komunit v České republice 2004 a koncepce romské integrace*. Polygrafické středisko Úřadu vlády České republiky.